УДК 811.111: 81’373.611
DOI https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-2/09

Дудок А. Р.
Львівський національний університет імені Івана Франка

СЛОВОТВІРНА СЕМАНТИКА ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ -ТЕРМІНІВ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті подається характеристика продуктивних префіксальних словотворчих одиниць, описується методологічна база дослідження. Префіксація аналізується як один із способів слово - та термінотворення, визначається інвентар дієслівних префіксів, які є словотворчими засобами сучасної англійської гуманітарної термінології. Досліджується структурна, семантична, прагматична і функціональна організація основ англійських префіксальних дієслів з германськими та романськими дієслівними префіксами, визначаються напрямки реалізації їх словотворчих потенцій, розглядаються словотвірні ланцюжки, що містять основи англійських префіксальних дієслів. Аналізуються особливості основ англійських префіксальних дієслів з дієслівними префіксами, досліджуються словотворчі потенції їх основ, розглядається склад словотвірних ланцюжків, компонентами яких вони є, описується структура й семантика вихідних ланок словотвірних ланцюжків. Висвітлено шляхи формування сучасної англомовної гуманітарної терміносистеми, котра утворена на основі дієслівної лексики германського та романського походження, на її словотворчі потенції, продуктивні способи та засоби її реалізації. Домінантною словотворчою одиницею вважається основа дієслова, яка традиційно визначається як обов’язкова, постійна структурна частина. Кожне префіксальне дієслово наповнює англійський гуманітарний термін своїми особливими системо набутими властивостями для позначення спеціального поняття і входження в систему термінів. Більшість виявлених англійських префіксальних дієслів з германськими та романськими дієслівними префіксами відноситься до префіксальних дериватів, які утворюються за словотвірними префіксальними моделями безпосередньо для позначення спеціальних понять гуманітарної сфери. Англійські префіксальні дієслова у функції гуманітарних термінів характеризуються семантичними явищами полісемії, синонімії й антонімії, Процеси утворення гуманітарних термінів структурно та семантично мотивовані твірними основами кореневих дієслів германського походження. Перспективний напрямок подальших студій вбачається у комплексному дослідженні основ термінів шляхом поєднання словотвірного аналізу й синтезу.

Ключові слова: *термін, словотворення, префікс, словотворча потенція, словотворча валентність, продуктивність, словотвірна модель.*

Постановка проблеми. Обрання префіксального дієслова у функції гуманітарного терміна як об’єкта дослідження зумовлено тим, що ця частина мови є невід’ємним компонентом забезпечення повноцінного функціонування гуманітарної термінології. Виявлення комплексу словотвірних, структурно-семантичних та функціональних чинників, засвідчують їх вплив на формування сучасної англомовної гуманітарної терміносистеми, котра утворена на основі дієслівної лексики германського та романського походження, на її словотворчі потенції, продуктивні способи та засоби її реалізації.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження основ англійських префіксальних дієслів, які виконують функції гуманітарних термінів, базується на поєднанні морфологічного, ономасіологічного та семасіологічного підходів з урахуванням етимологічної класифікації префіксів, відповідно до якої виділяються германські й романські дієслівні префікси. Головною словотворчою одиницею вважається основа слова, яка традиційно визначається як обов’язкова, постійна структурна частина, що штучно виділяється зі слова як певного цілого або матеріально збігається зі словом, є засобом вираження його лексичного значення та входить до складу всіх його словоформ (Ю.А.Зацний ,О.О. Земська, В.К. Зернова, В.Г. Костенко, О.С. Кубрякова, К.А. Левковська). Словотвірний аналіз і синтез супроводжуються моделюванням, кінцевим завданням якого є виявлення продуктивності моделей префіксальних дієслів і співвідносних з ними похідних термінів у сучасній англомовній терміносистемі. Продуктив-

ність визначається загальною кількістю дериватів, які виникли за певною моделлю протягом її функціонування у мові (П. М. Каращук, О.Д. Мешков., А.Б.Павлюк, В.І.Пушкар, Ch. Hockett).

Формулювання цілей статті. Завдання полягає у тому, щоб визначити основний корпус префіксальних дієслів для поповнення термінів у відповідній галузі гуманітарних знань, описати закономірності їх утворення і функціонування і відповідній фаховій підмові. Наукова новизна статті полягає у системному підході до дослідження префіксального дієслова, що позначають систему гуманітарних понять. Кожне префіксальне дієслово наповнює гуманітарний термін своїми особливими системо набутими властивостями для позначення спеціального поняття і входження в систему термінів.

У статті розвивається ідея пізнання основних тенденцій у творенні нових термінів за допомогою потенцій префіксального дієслова щодо систематизації і стандартизації гуманітарних термінів. Акцент зроблено, по перше на визначення закономірностей можливого їх варіювання у процесі функціонування у підмові гуманітарної галузі знань, по-друге необхідністю розкриття механізму співвідношення одного мовного знака із різними спеціальними поняттями у відповідно різних галузях науки. По-третє можливістю і необхідністю використання префіксальних дієслів у творенні термінів і терміносполучень у гуманітарних науках.

З огляду на поставлену мету дослідження, доцільним є окреслити розв'язання таких ключових завдань:

- визначити основний корпус дієслів-термінів відповідної гуманітарної підмови.
- виявити основні концептуальні групи дієслів термінів і встановити співвідношення між ними у гуманітарній підмові.
- встановити особливості утворення і функціонування термінів у кожній концептуальній групі.
- описати семантичні процеси зміни змісту префіксального дієслова у процесі включення його в одну або у послідовно різні гуманітарні терміносистеми.

Виклад основного матеріалу. Одним із способів морфологічного термінотворення в сучасній англомовній терміносистемі є префіксація. Префікс визначається як препозитивна спільна службова частина серії слів, що виконує словотворчу функцію в одному з актів деривації, змінює свою смислову структуру в процесі мовного розвитку та бере участь у формуванні цілого ряду ономасіологічних категорій [1]. У нашому дослідженні розрізняються *префіксальні утворення* та *префіксальні деривати*, оскільки характеристика основ префіксальних дієслів не буде повною без вивчення всіх деривaційно-виокремлених префіксів, які входять у різні структури. Префіксальне утворення розглядається як словотвірна структура з префіксом, що приєднався в будь-якому акті деривації, наприклад: *to overcool – різко сповільнювати темпи розвитку ← to overcool – переохолоджувати ← over- + to cool; to submerge – обтяжувати боргами ← to submerge –затоплювати ← sub- + to merge; mismanagement ← to mismanage + -ment ← mis- + to manage; denationalization ← to denationalize + -ation ← de- + to nationalize; overspending ← to overspend + -ing ← over- + to spend [8].*

Можемо стверджувати, що термін це актуалізоване слово, яке володіє особливим системо набутими властивостями позначати одне і тільки одне спеціальне поняття і диференціювати його від інших понять тої самої системи понять. Як елементи комунікативної системи мови, слова використовують системо набуті властивості – знакові значення в якості системотвірних для позначення і утворення відповідної системи термінів.

Різниця між словом і відповідним терміном визначаються різноплановими системо набутими властивостями. Слово актуалізується у мовленні для породження різних смислів свого вживання. Термін утворюється у мовленнєво - мисленнєвому процесі шляхом послідовного поєднання твірного інваріантного значення слова з різними спеціальними поняттями, які володіють тотожною диференційною ознакою у межах однієї системи.

Саме системність терміна виключає можливість протиставлення різно системних понять, позначених тотожним словом. Адже таке протиставлення

(1) веде до штучного розпаду слова на омонімічні терміни у кожній окремій системі термінів для номінації тим самим словом іншого поняття.

(2) ігнорує узагальнене інваріантне знакове значення слова та його можливість послідовно позначати різні спеціальні поняття за загальною ознакою і входить у відповідно різні терміносистеми.

(3) ототожнює і змінює два різнопланові системо набуті властивості слова-терміна його знакове значення із системи мови і змісту позначуваного поняття із екстралінгвістичної системи понять. Розмежування цих властивостей дає можливість визначити термін як актуалізоване

слово яке позначає одне і тільки одне спеціальне поняття і диференціює його від решта понять у межах однієї системи понять і відповідних термінів [2]. Місце елементів в даній системі визначається його системо твірними властивостями і внутрішньою організацією системи, яка наповнює його системо набутими властивостями.

Чітке і послідовне розмежування двох систем однієї спільної комунікативної системи мови і відкритої кількості різних екстралінгвістичних систем спеціальних понять дає можливість уточнити деякі спірні поняття в термінології. Місце слова в лексико-семантичній системі мови визначається його узагальненим знаковим значенням, що визначає його зв'язки з іншими словами в системі мови по лінії синонімії, антонімії тощо, а місце спеціального поняття в системі – його змістом і рівнем розвитку науки.

(1) комунікативна система мови наповнює форму префіксального дієслова одно-однозначним зв'язком з одним узагальненим знаковим значенням і на його основі диференційними зв'язками і відношеннями з іншими дієсловами в лексико-семантичній системі – синонімами, антонімами, омонімами.

(2)система термінів наповнює тотожне дієслово - термін тісним зв'язком з одним спеціальним поняттям і (на його основі) диференційними зв'язками і відношеннями з іншими термінами – поняттями у межах однієї гуманітарної терміносистеми.

(3) префіксальне дієслово-термін є актуалізоване слово, яке володіє особливим системо набутими властивостями – позначати одне і тільки одне поняття і диференціювати його від інших понять на тій самій системі понять[3].

Узагальненість значення слова в системі мови уможливлює послідовно позначати різні спеціальні поняття, які володіють тотожними диференційними ознаками у межах однієї системи і входить у відповідні терміносистеми в якості їх елемента. Кожна окрема система понять наповнює слово-термін одним і тільки одним системо набутим елементом.

Різно системні поняття які володіють спільною тотожною, диференційною ознакою і позначені одним тотожним словом у різні одиниці своєї актуалізації не утворюють системи, оскільки між ними в реальній дійсності немає жодних структурних зв'язків. Спільна ознака номінації різних екстралінгвістичних понять не може служити основою для об'єднання їх у певну семантичну структуру терміна. Семантична структура терміна – потужний системо твірний зв'язок семантики слова із змістом спеціального поняття в даній системі. Системотвірний зв'язок проявляється у тому, що під час зміни елементів системи і або змісту позначеного ним поняття, зв'язки між ними і відношення диференціації у межах одної системи залишаються стабільними, інваріантними [4].

У сучасній англомовній гуманітарній терміносистемі виявлено велику кількість префіксальних дієслів з германськими дієслівними префіксами *be-, fore-, mis-, out-, over-, un-, under-, up-*, які виражають спеціальні поняття різних сфер. Найчастіше функції гуманітарних термінів виконують однозначні префіксальні дієслова з германськими дієслівними префіксами. Полісемантична структура багатозначних дієслів-термінів є наслідком таких процесів: 1) семантичної деривації: *un - + to load – вантажити → to unload – розвантажувати → to unload – розпродавати (цінні папери); under- + to write – писати → to underwrite – підписувати (документ) → to underwrite – підписувати поліс морського страхування [8].;*

Таким чином, більшість виявлених англійських префіксальних дієслів з германськими дієслівними префіксами відноситься до *префіксальних дериватів*, які утворюються за словотвірними префіксальними моделями безпосередньо для позначення спеціальних понять гуманітарної сфери. Використання продуктивних моделей для творення англійських префіксальних дієслів у функції термінів зумовлює їх структурно-семантичну визначеність, простоту сприйняття та комунікативну релевантність [5,С.60-69].

У сучасній англомовній гуманітарній терміносистемі виявлено значну кількість префіксальних дієслів з романськими дієслівними префіксами *circum-, co- (col-, com-, con-, cor-), counter-, de-, dis-, em-/en-, inter-, pre-, re-, retro-, sub-, super-, trans-* як однозначних так і багатозначних, які позначають спеціальні поняття таких сфер. Романські дієслівні префікси беруть участь в утворенні негібридних і гібридних гуманітарних термінів, демонструючи широкі валентні зв'язки при поєднанні з дієслівними та іменними термінологічними одиницями різної словотвірної структури. У сучасній англомовній терміносистемі виявлено структурні типи основ префіксальних дієслів з романськими дієслівними префіксами. На відміну від германських, романські дієслівні префікси тяжіють до комбінування з генетично спорідненими термінологічними одиницями латинського й французького походження [6, С.263-269].

Більшість основ дієслів з префіксами *contra-, circum-, sub-, super-, trans-* характеризується умовним, або дефектним членуванням *(to contra-vene, to circum-vent, to sub-stitute, to trans-act) [8]*, яке свідчить про зменшення ролі згаданих словотворчих засобів у дієслівному слово - та термінотворенні сучасної англійської мови.

Результатом зменшення продуктивності романських дієслівних префіксів є виявлені абсолютні семантичні дублети з германськими й романськими дієслівними префіксами *super-* та *over-, under-* та *sub-*: *to superabound = to overabound – бути в дуже великій кількості; to sublease = to underlease – здавати в суборенду; to supervise = to oversee – контролювати [8]*. Їх існування є виявом мовної надлишковості, котра сприяє пошуку та вибору оптимального терміна й витісненню менш продуктивних словотворчих засобів на периферію мови [7].

У статті розглянуто особливості творення основ англійських префіксальних дієслів у функції термінів, шляхом визначення їх структурної, семантичної, прагматичної і функціональної організації. Комплексне вивчення основ префіксальних дієслів у напрямку від вихідних ланок словотвірних ланцюжків, які їх містять, до співвідносних з ними за структурою й семантикою похідних основ термінів дає можливість установити певні мовні та позамовні чинники розвитку й функціонування сучасної англомовної гуманітарної термінної лексики. Префіксальні дієслова з германськими дієслівними префіксами *be-, fore-, mis-, out-, over-, un-, under-, up-* та романськими дієслівними префіксами *circum-, co-, contra-, de-, dis-, em-/en-, inter-, pre-, re-, retro-, sub-, super-, trans-* використовуються для позначення спеціальних понять різних сфер.

Англійські префіксальні дієслова у функції гуманітарних термінів характеризуються семантичними явищами полісемії, синонімії й антонімії, які зумовлюються специфікою англомовної терміносистеми та стиранням у сучасній англійській мові чіткої межі між загальнолітературною лексикою і лексикою спеціального використання.

У сучасній англомовній терміносистемі спостерігається тенденція до зменшення ролі романських і зростання питомої ваги германських дієслівних префіксів. Свідченням цьому є виявлені непохідні основи дієслів з романськими дієслівними префіксами, що характеризуються умовним або дефектним членуванням. Спрощення словотвірної структури похідних основ префіксальних дієслів з романськими дієслівними префіксами є результатом втрати романськими дієслівними префіксами (найчастіше префіксами *contra-, circum-, sub-, super-, trans-*) можливості маркувати деривацій-ний процес у семантичному та структурному відношенні.

Генетичний фактор не відіграє значної ролі у процесі утворення основ англійських префіксальних дієслів: майже половина основ префіксальних дієслів мають гібридну структуру. На відміну від германських, романські дієслівні префікси прагнуть до комбінування з генетично спорідненими основами латинського й французького походження , використання яких є відображенням історії розвитку англомовної термінолексики та багатовікових традицій використання латини у сфері наук [9].

Основи англійських префіксальних дієслів у функції гуманітарних термінів утворюються за префіксальними словотвірними моделями відповідно до норм загальнолітературної англійської мови.

Отже, префіксальні дієслова германського та романського походження, що виконують функції у гуманітарному термінотворенні реалізують свої словотворчі продуктивні можливості. Процеси утворення гуманітарних термінів структурно та семантично мотивовані твірними основами кореневих дієслів германського походження. Проведений структурно-семантичний аналіз гуманітарних термінів засвідчив відсутність принципових відмінностей як у плані структури. Так і у плані змісту між похідними основами термінів.

Висновки з дослідження вбачаються такими:

(1) комунікативна система мови наповнює форму префіксального дієслова одно-однозначним зв'язком з одним узагальненим знаковим значенням і на його основі диференційними зв'язками і відношеннями з іншими дієсловами в лексико-семантичній системі – синонімами, антонімами, омонімами.

(2) система термінів наповнює тотожне дієслово - термін тісним зв'язком з одним спеціальним поняттям і (на його основі) диференційними зв'язками і відношеннями з іншими термінами – поняттями у межах однієї гуманітарної терміносистеми.

(3) префіксальне дієслово-термін це актуалізоване слово, яке володіє особливим системо набутими властивостями – позначати одне і тільки одне поняття і диференціювати його від інших понять у тій самій системі понять.

(4) словотворчі потенції основ термінів визначаються їх семантичною та словотвірною струк-

турою, характером і походженням словотворчих компонентів, наявністю відповідних лексичних і семантичних ніш у терміносистемі, низкою словотворчих засобів конкретної мови та загальномовними тенденціями.

(5) перспективний напрямок подальших студій вбачається у комплексному дослідженні основ термінів шляхом поєднання словотвірного аналізу й синтезу, а також установлення концептуальних структур, що визначають специфіку словотворчих процесів в англомовних термінологічних системах, та порівняння ресурсів і засобів термінотворення в інших германських мовах.

Список літератури:

1. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-90 - ті роки XX століття: дис. на здобуття доктора філол. наук: спец. 10.02.04. Київ, 1999. 409 с.

2. Земская Е.А. Как делаються слова. Москва, 1963. 59с.

3. Каращук П.М. Словообразование английского языка. Москва, 1977. 303 с.

4. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка. Москва, 1985. 187 с.

5. Павлюк А.Б. Типи слів за морфемною будовою в сучасній англійській Науковий вісник. ВНУ. 2002. №5. С.60 - 69.

6. Пушкар В.І. Словотворча структура та словотворчі функції твірних основ префіксальних дієслів (на матеріалі економічної лексики) Гуманітарний вісник. Серія „Іноземна філологія". Черкаси. 2000. Число 4. С. 263 – 269.

7. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. Москва. 1959. 440 с.

8. Cambridge Dictionary: https://dictionary.cambridge.org/

9. Meyer Ch. F. Introducing English linguistics. Cambridge: Cambridge University Press. 2009. 259 p.

Dudok A. R. WORDFORMATION SEMANTICS OF THE PREFIXAL VERBS - THE TERMS OF THE HUMANITARIAN SPHERE: ATHEORETICAL ASPECT

The article describes the characteristic of productive prefixed word-forming units, describes the methodological basis of the study. Prefixation is analyzed as one of the ways of word - and term formation, determined by the inventory of verb prefixes, which are the word-forming means of modern English humanitarian terminology. The structural, semantic, pragmatic and functional organization of the basics of English prefix verbs with Germanic and Roman verbal prefixes is investigated, the directions of realization of their word-forming potentials are determined, the word-forming chains containing the basics of English prefix verbs are considered. The peculiarities of the basics of English prefixed verbs with verb prefixes are analyzed, the word-forming potentials of their bases are examined, the composition of word-forming chains, their components are considered, the structure and semantics of the initial links of word-forming chains are described. The ways of formation of the modern English-language humanitarian term system, which is formed on the basis of verbal vocabulary of Germanic and Roman origin, on its word-forming potentials, productive ways and means of its realization are elucidated. The dominant word-forming unit is the base of the verb, traditionally defined as a compulsory, permanent structural part. Each prefix verb fills the English humanitarian term with its own peculiar system-acquired properties to denote a special term and to enter a system of terms. Most of the identified English prefix verbs with Germanic and Roman verbal prefixes refer to prefix derivatives, which are formed by word-forming prefixal models directly to refer to specific concepts of the humanities. English prefixed verbs in the function of humanitarian terms are characterized by semantic phenomena of polysemy, synonymy and antonymy. The processes of formation of humanitarian terms are structurally and semantically motivated by the generic bases of the root verbs of German origin. A promising direction for further studies is seen in the comprehensive study of the basics of terms by combining word-formation analysis and synthesis.

Key words: *term, word formation, prefix, word-forming potency, word-forming valence, productivity, word-forming model.*